

Column

Sociologie en de toekomst, een uitnodiging aan sociologen

Bij het periodiek saneren van mijn boekenkast kwam ik Alvin Gouldner's *'The Coming Crisis of Western Sociology'* tegen. De inhoud stelde me teleur (geen wonder na ruim dertig jaar), maar de titel blijft boeien. Het meest intrigerende daarvan is voor mij Gouldner's grote gelijk. Die crisis is er inderdaad gekomen, zij het op andere wijze dan hij destijds bedoelde. En die crisis heeft het faillissement van de sociologie veroorzaakt. Overblijvende restanten staren binnen de universiteit nog wat naar hun navel, een enigermate voor beleidsvoering relevante adviesvorm (zgn. beleidssociologie) is nagenoeg verdwenen, en de bestuurlijke of organisatorische signalerings- en steunfunctie is overvleugeld door andere specialismen die beter bij de tijd bleven.

Zoekend naar oorzaken constateer ik dat de sociologie door een zeer eenzijdig element in haar denken en haar beoefening is overwoerd. Dit werd mogelijk doordat de (Nederlandse) sociologie met haar rug naar de toekomst staat. Daarmee laat zij onze samenleving en haar -thans chaotische- ontwikkeling in de kou staan. Sociologie is toch bij uitstek een wetenschap die verklaring behoort te genereren terzake van maatschappelijke ontwikkelingen en die richting zou kunnen duiden in geval van onzekerheid en wanorde. Dus antwoord trachten te geven op de vraag: waar gaat dit heen? En wat doet zij? Ze staart in het verleden en onderzoekt daar vele zeer specifieke, maar voor de grote maatschappelijke ontwikkelingsvragen van deze tijd goeddeels irrelevante details.

Laat mij dit toelichten aan de hand van de re-

cente inhoud van dit blad. De laatste drie jaargangen van het Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken (1998-2000) doorbladerend vind ik daar globaal ongeveer honderd artikelen en columns. Daarvan zijn er 39 gebaseerd op of rapporterend over, onderzoek. Met veelal zeer fijnzinnige empirische analyses van -op zich- hoge kwaliteit. Zeventien bijdragen betreffen recente maatschappelijke ontwikkelingen, waarvan er overigens zeker tien weer zijn gebaseerd op empirische gegevens uit een meer of minder ver verleden. Verder vond ik zestien historische overzichten, waarvan er twaalf op onderzoeksgegevens berusten. En vijftien beleidsgerichte bijdragen, waarvan er zes op onderzoeksgegevens zijn gebaseerd en negen op trends en ontwikkelingen uit het verleden. Drie artikelen handelden over een theoretisch/ methodologisch vraagstuk. Ten slotte telde ik enkele opiniërende stukjes die een discussie trachtten te entameren over actuele onderwerpen en een zevental bijdragen (bijna allen in de vorm van een column) welke min of meer toekomst georiënteerd waren. Hoewel soms de facto een boekbespreking betreffend en in andere gevallen een feitelijke gebeurtenis van dat moment. Kortom, TvA is kennelijk een blad voor en door empiristen. Die beperking stelt mij teleur, omdat het naar mijn mening bijdraagt aan verdere marginalisering van de sociologie als een wetenschap die zich bij uitstek bezighoudt (of zou moeten bezighouden) met (toekomstige) maatschappelijke ontwikkelingen.

Wat ontbreekt is duidelijke toekomstgerichte visie. En waar het in dit tijdschrift over arbeids-

* Dr H.G.Hamaker is zelfstandig gevestigd adviseur voor arbeidsmarkt-vraagstukken en Human Resource Beleid. Hij is o.m. verbonden aan Weiner, Edrich & Brown, een Amerikaans bureau voor toekomstverkenningen te New York.

vraagstukken gaat, zouden gedachten over toekomstige ontwikkelingen van ons arbeidsstelsel, van arbeidsmarkten en arbeidsverhoudingen eigenlijk de boventoon dienen te voeren. Analyse van trendmatige ontwikkelingen kunnen hoogst interessant zijn, mits ook de consequenties van extrapolatie van trends naar de toekomst worden meegenomen.

Met betrekking tot werk en arbeid zou gedacht kunnen worden (onder veel meer) aan de volgende onderwerpen en ontwikkelingen:

Ons werk verandert: het gebeurt op een andere manier, op andere plaatsen en we zijn het anders aan het organiseren. Dit proces veroorzaakt een complexe wisselwerking tussen onze houding ten opzichte van werk, de verwachtingen van anderen over ons werk, de voor het verichten van werk vereiste vaardigheden, arbeidsverhoudingen, hiërarchische- en zeggenschapsrelaties, enzovoort.

De oorzaken hiervoor liggen voor een flink deel in de transformatie van het industriële tijdperk naar het informatietijdperk, waarin we terecht zijn gekomen. Maar wat zijn nu precies de achtergronden, de oorzaken en vooral de gevolgen van die transformatie voor onze arbeid, ons werk, onze baan? Het lijkt onvermijdelijk dat we heel anders over onze arbeid zullen moeten gaan denken. Dat is een pijnlijk proces, omdat we in ons denken over arbeid en werken, de snelle ontwikkelingen die erin plaatsvinden maar moeilijk kunnen volgen. Voor de hand liggende vragen zijn dan: waar gaat dit heen? En hoe gaan wij daarmee om? Hoe houden we ons staande?

De wijze waarop wij, tijdens het industriële tijdperk, onze arbeid structureel vorm hebben gegeven, onze baan, onze arbeidsomstandigheden, alle van arbeid afgeleide maatschappelijke aspecten (opleidingen, beloningen, gedragsvormen, instituties) lijken steeds minder bruikbaar of zelfs zinvol. Ons wereldbeeld, onze meest centrale maatschappelijke waarde, wordt in hoge mate bepaald door onze visie op arbeid. Door de alles overheersende plaats die wij aan betaalde loonarbeid hebben gegeven in onze maatschappij blijkt echter een steeds groter aantal negatieve aspecten zichtbaar en storend te worden. De veel te grote nadruk die arbeid in onze samenleving heeft gekregen, waardoor werkloosheid bijvoorbeeld zo'n traumatische impact heeft, zal ingeperkt moeten worden.

Daarbij komt dat de raplexity (rapidity + complexity) van deze tijd ons confronteert met een fenomeen dat we nog niet eerder in de geschiedenis mochten ervaren: allerhande maatschappelijke ontwikkelingen gaan zó snel en zijn zó ingewikkeld geworden, dat we steeds vaker en steeds sterker het gevoel krijgen dat we het niet meer kunnen volgen. Wellicht een grondoorzaak voor het gegeven dat bijna 45 procent van de werkende beroepsbevolking lijdt aan enigerlei vorm van werkstress. En dit is nog maar het begin. Zo zullen binnen een jaar of tien bijvoorbeeld nanotechnologie en informatieverwerking met behulp van lasertechnieken het mogelijk maken om productieprocessen tot 250 maal sneller te laten verlopen dan nu mogelijk is. Het lijkt mij de hoogste tijd dat wij eens gaan nadenken over de sociaal wetenschappelijke consequenties van dergelijke ontwikkelingen.

Er zit natuurlijk een (vooral voor empiristen) akelige kant aan dit pleidooi: over de toekomst bestaan geen feitelijke gegevens, geen cijfers, geen statistieken. Er valt niets te bewijzen, geen mooie onderzoekstechnische analyses, geen correlatieberekeningen, regressievergelijkingen, SSQ-waarden, of andere analytische hoogstandjes. Met dergelijke ééndimensionale mechanistische denkwijzen laat de toekomst zich nu eenmaal niet duiden. Het verleden ligt vast, ook het heden kunnen we slechts als gegeven aanvaarden. Maar 'het spannende van de toekomst is, dat we er nog vorm aan kunnen geven' (Charles Handy). En om met C.Wright Mills te eindigen: 'use your sociological imagination'!

Literatuur

- Alvin W. Gouldner, *The Coming Crisis of Western Sociology*, New York 1970.
Een verdere uitwerking van mogelijke ontwikkelingen in arbeid in:
Geert Hamaker, *De kunst van zinvol werken, een toekomstvisie op onze arbeid*, Schiedam 1999 (2e druk).
Charles Handy, *The Age of Unreason*, Ned. vert.: *Chaotische tijden*, Amsterdam 1993.
C.Wright Mills, *The Sociological Imagination*, New York 1959.